

DUGSIGA SARE EE AL-MUSTQABAL

MAADDADA AFKA SOOMAALIGA

FASALAK 4AAD EE DUGSIGA SARE

CUTUBKA: 3AAD

**HUMMAAGYADA/AF-MALDAHANEHA
SOOMAALIGA**

BARE: MAXAMED XIRSI

AF-MALDAHANE/HUMMAAG

-Waa maxay hummaag ama af maldahane?

- Af-maldahane waa : fududaynta, gudbinta fariimaha, sahlidda is-fahamka iyo kasbashada laabo kaa sii jeeda.
- Af-maldahane waa: qalabka iidaama, koosaara, farshaxanimo iyo bilicna ku gaasheeya hadalka ama hawraarta.
- Af-maldahane waa : qalabka kor u qaada xiise-gelinta hodantooyada hadalka ama hal-abuurka iyo heerka suugaanta uu soo bandhigayo.
- Hummaaga/ Af-maldahu waa: tixda/tiraabta oo hu' la saaro, la hadoodilo, la sogordaho, la saamo-dedo ama la saynsaabo oo sida loo yidhi aanu macnihiisu ahayne uu yahay si ka duwan.

QAYBAHA HUMMAGYADA AMA AF-MALDAHANEYAASHA

1. Ekeeye
2. Qofayn
3. Sarbeeb
4. Duur-xul
5. Buun-buunin
6. Yamxeero
7. Quusin
8. Legaaddo
9. Shareere
10. Xus
11. Sillan-sugan
12. Astaamayn

1. EKEEYE

-Waa maxay ekeeye?

- Ekeeyuhu waa : humaaga/ sawirka ama muuqaalka laga dhexaysiin karo laba shay oo kala duwan kaas oo ay wadaagayaan xidhiidh isu ekaanshona ay ku yeelanayaan labadaa shay ama walxood.
- hadii labada hummaag ama sawir midkoodna aanu meesha ool waxaa shardi ah in midkood la isla garanayaa.
- ekeeyuhu waxa uu leeyahay afar tiir oo lagu aqoonsado lagama maarmaanna u ah oo kala ah;
U EKE LOO EKE QALAB QAAB

TUSAAL

- badda midabkeedu waa sida cirka

U EKE = badda

LOO EKE= cirka

QALAB= sida

QAAB= midabkeedu waa

- habkan ekayntu, sida aynu korba ku soo xusnay waxa uu leeyahay ereyo u qalab ah kuwaas oo ay ka mid yihiin (SIDA, GEDDII, GEDDEED, LA MOODO, U EG, LAGAA GARAN, CAYNKA, QAABKA, IWM.)

-Waxaa kale oo shardi ah habkan ekaynta marka la adeegsanayo, in ay jiraan laba shay oo xidhiidh laga dhexaysiinayo.

U FIIRSO TUSAAL YAASHAN HOOSE

B

- ✚ sida laan madheedhoo
- ✚ laagaha togdheer iyo
- ✚ ka lilmaysa hawdoo
- ✚ cirku laba sagaalaad
- ✚ ku lisaayey dhibicoo
- ✚ logobkiyo xareedii
- ✚ laac iyo man bixisaad
- ✚ laabta uga dhigan tahay

T

- ✚ lagumood barwaaqooy

 burco iyo nugaaloo
 intuu roob ballaysimay
 biyo dhigay xareedii

J

 Halka uu ka nuuxsado
 hadii nabar ka soo baxo
 naftu waw nuglaataa
 naxdintiyo jacaylkuna
 haday kugu negaadaan
 naafaad la noqotaa

X

 cosob raadi geeluba
 marbuu ciin ka daaqaa
 caal iyo nxadhaadhkee
 anna ciilka kama koro
 mana daayo caashaqa
 cabashona ma waayo

KH

 gu' hagaagay oo da'ay
 geyigoo barwaaqo ah
 guunyadu irmaan tahay
 gallad Eebbe keenaad
 nimcooy tahay geddeedii

2. QOFAYN

-Waa maxay qofayn?

- Qofayntu waa: muuqaalka loo adeegsado marka lala hadlayo shay ama noole aan caqli lahayn, iyada oo loo jeedo ama lagula hadlayo dad ama qof.
- Qofayntu waa : tixda/tiraabta la hadlaysa cid aan caqli lahayn balse ujeedadeedu ay ku socoto cid caqli leh.

TUSAALE

B.

 Daa'uusyow aroortii
 adaa doogsanaayoo
 deeqdii ilaahay
 adaa doonanaayee
 deeqa waxad tidhaahdaa
 inankii dayowyoo
 ma xasuusto dunidee
 mar uun soo calool debec

T.

 Dur-duryohow rogmanayaa
 nin waliba wuxuu diray
 ayuun buu dan moodee
 doon taan jeclaayoo
 ha dagaalin hayga didinin
 soo kexee dabadeeto

J.

 Gabbal dhaca cadceedyahay
 casar gaaban liiqii
 usii faano guratee
 godka weeraraysaa
 go'e fule miyaad atahay
 waa maxay garmaamadu

X.

 Adigaa gargooryahow

- ✚ webigii ganaaniyo
- ✚ gal durdura ku yaaloon
- ✚ abaaruhu ku gaadhine
- ✚ gabboodkii dhulkeenaba
- ✚ miyaad geed ku aragtaa
- ✚ sowkan gooyey jiilaal

3.SARBEEB

-Waa maxay sarbeebtu?

- Saebeebtu waa: hadal ama hawraar aan si toos ah loogu soo bandhigin cidda loola jeedo. Waa muuqaal ujoodo fog leh oo aan si toos ah loogu abbaarin shayga loo jeedo, balse loo sii maro tibaax kale.

FG:

Sarbeebta waxa ay isku bah yihiin Duur-xulka, waxana lagu kala saaraa; macnaha ujeeddo ee Duur-xulku waa uu ka sii qoto dheeryahay maldahidda Sarbeebta faham ahaan iyo fasir ahaanba.

TUSSAALE

B.

- ✚ shalayba way cunaysaye waxay maanta uga shaacday
- ✚ ee ay bisadi jiir uga shakiday sheeg hadaad garato

T.

- ✚ saaxiib hadraawoow
- ✚ sakaraad ma lool baa
- ✚ far dhexaad ma suul baa
- ✚ seed adhi ma hilib baa
- ✚ jinow geel ma sixin baa
- ✚ nin la sigay ma nabad galay

J.

- ✚ Qof uu cudur dilaayo
- ✚ dawadaa bogsiisee
- ✚ haday dawo bukooto
- ✚ maxaa lagu dabiibaa

X.

- ✚ ma taqaan gobaadey
- ✚ geedka hadii uu baxo
- ✚ goonyaha u kala fido
- ✚ weligiiba gaamuro
- ✚ neef ka helin hadh uu galo
- ✚ ama midhiyo goobaar

4. DUUR-XUL

- Waa maxay duur xulku?

- Duur-xulku waa: hadal ama hawraar duluc dahsoon leh, aadna uga fog weedha la isticmaalay iyo macnaha muuqda ee ay leedahay.
- Duur-xulku waa: marka ereyga ama weedha laga soo raro macneha iyo ujeedada uu leeyahay, isaga oo si ku meel-gaadh ah loo siiyo macne ama weedho kale oo ka fog shayga loola jeedo.
- Duur-xulku waa: sarbeeb xeel fog leh.

TUSAALE

B.

- ✚ Habeenooy hebedka geel
- ✚ hashaan maqasha iska celin
- ✚ harraatiyin ta aanay dhalin
- ✚ markay hiigaan nirguhu
- ✚ jiilaalkii bay hadhaa

T.

- ✚ wanaagsane walaalkay dhalyow wiilkayow maxamed

✚ sac wanaagsan oo wayl watoo kayd wahdiya jooga
✚ oo yarahe waal-waalanoo wiilasha eryooda
✚ weli inaanad naaskiisa qaban ii mar wacad ilaahay

J.

✚ adeer adigu way waanisaye waxaan ku waydiiyey
✚ hal waraabe dilay oo misana weli xalaaleeyey
✚ waax qalo hadii lagu yidhaa oon wax kugu raacin
✚ inaad an weel usoo qaadateen ii mar wacad ilaahay

X.

✚ nimay gacantu daabulo tiqiin beri haduu daayo
✚ oo uu yara dalleensado intii dac-san lloo yeelo
✚ damban maayo waagay xubnuhu yara dubaaxshaan

KH.

✚ Geenyada la fuulal xado iyo gabadh ta iimowda
✚ waxan ahay nin garab daar lehoo galow u sheegaaye
✚ maxaa gabadhu gabadhay dhashaay goday dhafoorkaaga

✚ inta geed ah geel-waaqis baa ugu guduud roone
✚ haddaanay gaajo xooluhu qabin goosan mahayaane
✚ halla kuuma galo roob-la-dhacu waase shay gob ahe
✚ galka sirow markii raacdadii laysku soo gaadhay
✚ neefyahow guduudani midkii gaabiyaad tahaye
✚ geegaaltanka waxa lahayd geenyadii hore'e

5. BUUN-BUUNIN

- Waa maxay buun buunin?

- Buun-buunintu waa: muuqaalka ama sawirka la adeegsado marka hadalka ama hawraarta tiro iyo tayo ahaanba laga badinayo, kor loo dhaafinayo ama laga sarraysiinayo sidii uu ahaa.
- Buun-buunintu waa: muuqaalka badanaaba la adeegsado marka cid, shay ama noole la amaanyo.

TUSAALE

B.

✚ Caashaqaaga awgii
✚ cirkaa soo dumaye celi
✚ dhulku cararye soo qabo

T.

✚ haddii dunidaba dhamaan
✚ dumar isu qurux dhigtaa
✚ sidii dahab maar ku jira
✚ ama dab la shiday habeen
✚ ileen dayax baad tahee
✚ adaa lagu daawadaa

J.

✚ dhulka oo cagaaroo
✚ midho caar guduudiyo
✚ curdankii isugu jira
✚ badhna ay casaadeen
✚ dhirtu ay la ciirto
✚ cid ka gurata wayday

X.

✚ Aynigeeda dumarkiyo
✚ asaageed ka muaneey
✚ ilayskii cadceedaay
✚ afar iyo tobnaadeey
✚ olol iyo hillaaceey

6. YAMXEERO

- waa maxay yamxeeradu?

- Yamxeeradu waa : ka dayrinta qof, shay ama xaalad, iyada oo lagu sheegayo si ka liidata ama ka hoosaysa sidii uu ahaa.
- Yamxeeradu waxa ay koobsataa ama loo adeegsadaa xaalado badan oo nolosha ka mid ah sida: calaacalka, cabashada, diidmada, digashada, foorjada, IWM.

TUSAALE

B.

- ✚ Hadaad maanta doog iyo
- ✚ dahab shiilan u egtahay
- ✚ dayr iyo gu' dabadood
- ✚ daamankaa ku dheeraan
- ✚ da'ina waa ku haysaa
- ✚ haduu mawd ku daayo

T.

- ✚ hurdo miyaan dhakoolaa
- ✚ dhan markaan u seexdoba
- ✚ sow dhool la moodii
- ✚ dhabta anoo ku haysta
- ✚ dheelalow ma soo kaco

J.

- ✚ guntigiyo wadaadkii la eed geba-gebayntiye
- ✚ galow baa ka ciyey ceelashaad geesi ku ahayde
- ✚ garmaaddii shubaysiyo la waa garabyo wayntiye
- ✚ god abaadey waa kaa noqdiyo guri madoobaade

X.

- ✚ marka aan ladnaadoba
- ✚ sow haweenku ima luro
- ✚ lule iima qaataan
- ✚ laac iima dhigayaan
- ✚ oo ima lug gooyaan

KH.

- ✚ ha moodin adiguun
- ✚ in aan ku hiifee
- ✚ haween dhamaan baan
- ✚ ka hawl yaraystee

7. QUUSIN

-waa maxay quusintu?

- quusintu waa : muuqaalka ama sawirka la adeegsado marka qof ama cid hadal ama hawraar loogu quusinayo iin, liidnimo, diciifnimo ama nusqaan uu leeyahay, iyada oo ereyga ama weedha lagu tilmaamay ay ujeeddadu ka ka duwan tahay kana hoosayso ama ka liidato.

TUSAALE

B.

- ✚ Intaan ubad kariirayoo kelyo buuran sidan lahaa
- ✚ ama buur intaan koro rayaha kaalay odhanlahaa
- ✚ keliday aan joogee orod oo kufkaa dayo

T.

- ✚ Kabo fay-gamuur ah iyo
- ✚ raggu laba go' iyo shaadh
- ✚ ayuu gaar u lahaa
- ✚ ma gashanid intoodii
- ✚ gadhna kaama soo bixin

J.

- ✚ Allaa faxane faroweey hadaan kugu filaan waayey
- ✚ nin fadeexad neceb ban ahay oo waan ku furayaa

8. LEGAADDU

-Waa maxay legaaddadu?

- legaaddadu waa: muuqaal ama sawir lagu soo bandhigo ama lagu sheego laba erey ama weedhoo oo iska soo hor jeeda iskuna lid ah, macnehooda ujeeddona aanay dhici karin, suurto gal ahayn ama aan macquul ahayn.
- Sillan-sugantu waxa ay Legaaddada kaga duwan tahay:
 - Sllan-sugantu ujeeddo ahaan waa macquul ama suurto gal, halka Legaaddadu aanay macquul ahayn.

TUSAALE

B.

- ✚ Mugdi baan ka gacan haadiyaa maxamed kaydoowe
- ✚ maangado abaariyo dirri baan maax ka deyayaaye
- ✚ geel baan maqaarka u sidaa aan midi ka dhiiqayne
- ✚ dad uu musbaar dhegaha kaga jiraan maqal ka tuugaaye

T.

- ✚ Kurku awr uu waa hore go'aan ii kac leeyahay

J.

- ✚ Wahe dhalashadaadaan
- ✚ farxad waalan gaadhoo
- ✚ waayeel duceeyaan
- ✚ wacayoo u yeedhaye
- ✚ wan-qashaadii ma adaa
- ✚ cunay waaxyaheedii

X.

- ✚ lugta uun baan la jiidine sidii kaleba waa u liid

KH.

- ✚ Guduudane mar buu kugu noqdaa aar gabboodyo lehe
- ✚ gendi weheshigeed baa kaaga roon xuunsho gulux dheere
- ✚ gudcurkiyo caddadu waa midka aan gibilku saarrayne

9. SHAREERE

-waa maxay shareeradu?

- Shareeradu waa: midaynta laba noole ama laba shay .
- Shareeradu waa : heerka ugu sarreeya isu ekaysiinta.

FG: labada shay ama noole ee la isku shareerayo, sina loo kala duwi maayo, xidhiidhna laga dhexaysiin maayo balse si toos ah baa shayga looga dhigayaa shaygka kale.

TUSAALE

B.

- ✚ waa laan caleenloon
- ✚ ka hadh galo cadceedoo
- ✚ carfigiyo udgoonkana
- ✚ waa riix cawayskii
- ✚ iyo maali ciideed
- ✚ cadar la isku shubayee

T.

- ✚ Aduunyadan yihiinka ah
- ✚ qarniyadan u yaalka ah
- ✚ taariikhdan yul-yaladka ah
- ✚ dharaarahan yahoonka ah
- ✚ waxan shalayto yeelaan
- ✚ maantana la yaabaa

J.

- ✚ Ma cod dheera waa gabadh
- ✚ xishood baa u caado ah

- cimri waa u gaban weli
- caqli waa u waayeel
- cidhib baanay leeahay

X.

- Ubaxoo dillaacaay
- habeen dedan hillaacey
- waqalkii daruurtaay
- haween taan ka doortaay

10. XUS

-Waa maxay xusku?

- xusku waa : muuqaal ama sawir la adeegsado marka dhacdo ama sheeko waa hore jirtay lagu soo xidho ama loo soo qaato dhacdo kale oo hadda taagan.
- sidoo kale xuska waxa la adeegsadaa marka qof dhintay ama aan markaa joogin la soo bandhigayo tibaaxdiisii ama astaamihii uu lahaa ama ku fiicnaa.

TUSAALE

B.

- waraabaa ayaan yidhi
- hadaad igu ogaydeen
- baadida islaamkiyo
- anoo aaran geel cuna
- iimaan la'aantii
- allaa iga hadeeyoo
- istaaq-furula baan idhi

T.

- galab aan adoogay
- geed uu fadhiyi jiray
- sheeko gaaban kaga guray
- wuxu yidhi gu'yaal hore
- boqor geesalaa jiray

J.

- hawraar iyo sheeko
- haween laga reebay
- beraa habar guurtay
- hayaan rereygeeda
- waxay hilif saartay
- markuu hollan waayey
- waxay tidhi hoogey

X.

- xalay gelin dhexaadkii
- mar aan mayrac guuraha
- sidii gooni daaqa cawl
- gaaf meeray socodkii

11. SILLAN-SUGAN

-Waa maxay sillan-sugantu?

- Sillan-sugantu waa: isa seegga ama iska hor imaadka laba erey, weedhood ama laba xaajo oo isku lid ah, isla markaana dhici kara ama macnehooda ujeeddo ay macquul tahay.
- Sillan-sigantu waa: muuqaal ama sawir soo bandhigaya laba aragtiyood ama shay oo iska soo hor jeeda sida: BIDIX IYO MIDIG, QABOW IYO KULAYL, CUDUR IYO CAAFIMAAD IWM.

TUSAALE

B.

- Cawa-daranta fiidkiyo
- caddadaa walaalo ah
- cadceedii timaadana
- dadka ruux caddibanoo

 waayuhu ku ciiriyo
 mid caruusa baa jira

T.

 Cawooy maalin baa la yidhi
 cadooy gudcur baa la ydhi
 cidlooy wehel baa la yidhi

J.

 Dunidu waa caynba-caynoo
 waxaad ceebta u taqaan
 qof bay camalkiisa tahay

X.

 ninka dayaxa dhaafiyo ninkaan dhuunigaba haynin
 ninka dhura shidaalkiyo hubkiyo kaan dhitoba lahayn
 ninka dhalayga kadin soo godliyo dhaqayo kaan sheegan
 wacyigaa is dhaafshaye cabdow wax isma dhaameene

KH.

 Nimaan luggi jabnayn baan ahiyo, xoogga lawyadu e
 Hayeeshee laxaad kuma socdee, laangadhaan ahaye
 Madaxiyo laabtay fayow, oo xiskay ladane
 Waxse kuma lilloobaane, waan garasho liitaaye
 Loog kama qadoo dheefta, ways kaga ladaabtaaye
 Waxaanse luumanayaa majiro, amaan liqaayaaye

12. ASTAAMAYN(tibaax)

-Waa maxay astaamayntu?

- Astamayntu waa: muuqaal tibaaxeed loo adeegsado bixinta ama gudbinta feker ama aragti, balse aan si toos ah loo sheegin ama loo abbaarin weedha loo jeedo, haseyeeshee tilmaan ama sumad u gaar ah si dadban loo sheego odhaahda loo jeedo.

TUSAALE

B.

 Muudaaga xooluhu
 muuqiisa goortay
 meel dheer ka aragtay
 cagaheeda maashaa

T.

 hadii dhegta ruux la jaro
 daloolku wuu joogayaa
 jaleeladaa geed u yaroo
 midhaa laga jalamsadaa

J.

 waxaan saatir kuu qorin
 ha u suul-dhabaalayn
 inaad saamo jiiddiyo
 sanqadh-tirasho kala daa

X.

 Anoo jiiramaayaan
 inta aan janjeedhsado
 orod jagac ka siiyaa

KH.

 Taashkiyo garoomaha anoo laygu wada tiirshey
 ayuun baa la ii tumay durbaan taarna ii yimiye
 dabadeed tallaabo iyo arod taw ku soo idhiye
 tamuumkii waxan kusoo galay meel jinoon temedinayne